

Sajtó, publicitás, irodalom

„Amerikai témák“ gyűjtőcím alatt a kitűnő THE TIMES LITERARY SUPPLEMENT 3823-ik, negyvennyolc oldalas számát a mai észak-amerikai könyvkiadásnak: a neveléstudománynak, a filozófiai, a politikai irodalomnak, a történelemnek, az építészetnek szenteli, s ebben a keretben jelentős figyelmet fordít a kortárs amerikai szépirodalom, illetve sajtó közelmúltjára-jelenére is.

Érthető ez a megkülönböztetett figyelem, ha arra a gazdagságra gondolunk, amelyet a XX. századi amerikai próza képvisel a világirodalom nagy egészében (a dráma is a legelső vonalban áll), ám nem csupán erről az esztétikai, irodalomtörténeti vonatkozásról van szó; az Egyesült Államok irodalmának publicitását többek között a nagy példányszámú magazinok biztosítják (a folyóirat és képeslap közötti lap típus nálunkféle nem honosodott meg, így olvasásához külön hozzá kell edződni). Ezek a magazinok, mint például a legtekintélyesebb közülük, a most ötvenéves *The New Yorker*, szépirodalmi közlések mellett rendkívüli gondot fordítanak a széles körű, az egész világot és minden tevékenységi területet átfogó tájékoztatásra s a többnyire — legalábbis stílusában — irodalmi igényű kommentárra, a sajátos műfajú, olvasmányos-élvezetes „vezércikkre“, amely egy időszak (egy hét) eseményeit foglalja össze, csoportosítja, rangsorolja. Fontos közvéleményformáló tényezőről van tehát szó, a napilapok mellett éppen a szépirodalomnak is helyet adó magazinok alakítják az ízlést, a szélesebb olvasóközönség látókörét, s nyilván jelentős szerepük van az irodalmi erőviszonyok, nem utolsósorban a bestsellerlisták alakulásában.

Here at The New Yorker (Itt, a *The New Yorkernél*) címmel jelent meg Brendan Gill, a New York-i magazin egyik régi belső emberének a kritikus (John Russel) szerint inkább adatgazdag, semmint irodalom- vagy sajtótörténeti igényű könyve, amely azonban alkalmat ad a betekintésre a West 43rd Street 25. szám alatti irodákba. A pirostéglás, rozoga épület kopott, kényelmetlen helyiségei 1927 óta adnak otthont a lapnak; két évvel korábban Harold Ross vicclapként alapította a *The New Yorkert*, azonban mindjárt induláskor eladósodott, s a több mint 700 000 dolláros adósságból a kiadvány jellegének megváltoztatásával, kitűnő munkatársi gárda mozgósításával sikerült kilábalni. Az alapító elvét („Semmi sem leírhatatlan“) a három hónappal később, 1925 májusában odakerült E. B. White így fogalmazta át: „Bármilyen érdekes tehető“, s ebből sajátos prózastílust alakított ki a maga, illetve a magazin számára; amikor a lap rá tud venni minket, hogy elolvassunk egy 40 000 szavas közleményt, amelynek a tárgya pedig a legkevésbé sem érdekel minket — írja John Russel —, akkor tudunk kell, hogy ezt a publicisztikai minőséget még mindig a már évekkel ezelőtt nyugdíjba vonult White-nak köszönhetjük, aki „a kardot és a muzsikát hozta be a lapba“. Egyébként nemcsak az épület tekintetében ragaszkodik a magazin a hagyományokhoz, hanem jó néhány veterán munkatársa is biztosítja a folytonosságot: az említett könyv szerzője, Brendan Gill 1935 óta dolgozik itt, de nem ő a legrégebb „lakója a háznak“; a löversenyek krónikása negyvennyolc esztendőig dolgozott a lapnak, a divat-rovat vezetője 1927-től 1970-ig tevékenykedett a West 43rd Street-en, a karikatúristák közül Iona Karasz 1925 és 1973, Alan Dunn 1926 és 1974 között volt aktív munkatárs.

E számok és tények azt sugallhatnák, hogy a világ egyik legtekintélyesebb magazinja előregedett. Ám ha arra gondolunk, hogy a *The New Yorker*ben jelentek meg a konzervativizmussal a legkevésbé sem vádolható világhírű prózaíró, Salinger írásai, e feltételezést mindjárt el kell vetnünk. Amint David Lodge is megjegyzi, *Family romances* (Családi történetek) című kritikájában, általában úgy vélik, hogy J. D. Salinger prózája a modern „fiction“, illetve az ötvenes évek irodalomtörténetének egy lezárt fejezete, s hogy a *Zabhegyező* szerzőjének érdekes és eredeti tehetsége a hatvanas években kiábrándító módon kudarcot vallott, az amerikai „fiction“ egészen más jellegű új hulláma elmosta őt — noha munkái

állandóan piacon vannak, sőt Holden Caulfield regénye ma már bizonyos klasszikus státust élvez. A népszerűségnek többnyire az sem kedvez, ha valaki — mint Salinger — kerüli a publicitást, nem ad interjúkat, nem lép személy szerint is a közönség elé. Néhány hónappal ezelőtt azonban Salinger megtörte hosszú hallgatását, és nyilatkozott a *The New York Times* munkatársának, abból az alkalomból, hogy az Egyesült Államokban kalozkiadás formájában napvilágot látott kiadati elbeszéléseinek két kötete (*The Complete Uncollected Short Stories of J. D. Salinger*). A paperbackként megjelentetett kiadványból mintegy 25 000 fogyott el, kötetenként 3-5 dolláros áron, San Francisco és más nagyvárosok könyvesboltjaiban. A kalozkiadót nem sikerült még megalátni, Salinger mindenestre beperelt az akarata ellenére megjelentetett könyveket árusító könyvesboltokat. Az interjúban pedig többek között ezt nyilatkozta: „A nem közlés csodálatos nyugalmat ad. Én szeretek írni. De magamnak, a magam gyönyörűségére írok.”

Az eset egyik érdekessége, hogy bebizonyosodott: ma is nagy az érdeklődés Salinger művei iránt. A másik irodalomtörténeti vonatkozású: a legutóbb (1965-ben, a *The New Yorker*-ben) köztölt Salinger-elbeszélést, a *Hapworth 16, 1924* címűt leszámítva mind korai novellák egy tudatosán építkező, modern családi krónikát létrehozó író fedeztetnek fel, aki például az 1951-ben írt *Zabhegyező* főhőse, Holden Caulfieldre már egy 1944-es elbeszélésében utal, s más ifjúkori elbeszéléseiből is számos családi vonatkozást lehet kimutatni, amelyek a *Zabhegyező* regényhőseinek, illetve a Glass családnak, a későbbi Salinger-novelláknak az összetartozását bizonyítják. Salinger ugyanakkor játszik az olvasóval, próbára teszi türelmét, többek közt a különféle rejtélyes kapcsolatok követésében. David Lodge-nak azonban igaz van abban, hogy Hemingway után Salinger volt az, aki egy teljesen eredeti hangot-látásmódot fedezett fel az elbeszélés számára.

Salinger népszerűségének kialakulásában bizonyára jelentős szerepe volt a *The New Yorker*-nek, számos elbeszélése első közlőjének. A népszerűvé tétel egyik módja — amelyre különben Salingernek nem volt szüksége, de amely ugyancsak a sajtó lehetőségeit jelzi — a művek, illetve írók díjazása. A legrangosabb amerikai díjat, amelyet Joseph Pulitzer (a makói származású Pulitzer József) New York-i lapkiadó és a Columbia Egyetem újságíró-iskolájának megalapítója végrendelete értelmében létesítettek, 1917 óta mindig a sajtóban dolgozókból, elsősorban főszerkesztőkből és kiadókból álló bizottság osztja ki, illetve javasolja (a kuratórium egyetlen, nem sajtóbeli képviselője a Columbia Egyetem mindenkori elnöke). Joseph Epstein, a Pulitzer-díjról nemrég megjelent vaskos monográfia (John Hohenberg: *The Pulitzer Prize*) ismertetésében (*The all-American Honours List — Az öszsamerikai tiszteletjegyzék*) némi malíciával megjegyzi ugyan, hogy az újságírók nem éppen műveltségükről a legismertebbek, és sokszor csak közvetettek az értesüléseik például a regényekről, drámákról, költészetről, történelmi művekről, mégis, a Nobel-díjtól eltérően, a Pulitzer-díjat többnyire mind megkapták (olykor többször is) a legjelentősebb alkotók. (Ma már külön díjjal jutalmazták a publicisztikában a kommentátorokat, a kulturális krónikák íróit, díjat létesítettek a zene és a „non-fiction” kategóriájában is.) Az aránytalanságok persze nyilvánvalóak, ha arra gondolunk, hogy néhány óra, illetve sok év munkáját egyaránt díjazták, s nem alakultak ki bizonyos standardok a döntésben, mégis, sok más díjjal ellentétben, közel hatvan esztendő alatt sem kopott meg a Pulitzer-díj becsülete, sőt azt mondhatni, növekedően van; egy Pulitzer-díjas szerző érvényesülési esélyei gyarapodnak — mind szakmai téren, mind az anyagiak tekintetében. A kivételek, az indokolhatatlanul oda nem ítélt díjak (például Saul Bellow esete — korábban a Dreiseré, Fitzgeraldé, Dos Passosé), a szabályt erősítik. Akkor tehát mégis a Nobel-díjjal (és sok egyébbel) tart rokonyságot a Pulitzer-díj is?

K. L.

FELELŐSSÉG ÉS KÖTELESSÉG (Revista de filozofie, 1975. 2.)

Andrej Hlávák csehszlovák filozófus tanulmányát egy olyan etikai kategória elemzésének szenteli, amelyet az elmúlt évekig sajnálatosan elhanyagoltak. Az újabb keletű kutatásokból leszűrt tapasztalata alapján a szerző két általános érvényű megállapítást tesz:

I. A felelősség és a kötelesség fogalmak tartalmilag nem fedik egymást.

II. A felelősségfogalom etikai jelentése lényegét tekintve különbözik a büntetőjogban használatos felelősségfogalomtól. Még elméleti anyagokban is előfordul, hogy a felelősség fogalmát köznapi értelemben használják, és úgy fogják fel, mint egyszerű kötelességteljesítést. Ez az egyszerűítő gyakorlat elmosza a két említett fogalom közötti

reális jelentéskülönbséget. A felelősség már csak azért is magasabb rendű kategória, mert elkötelezettséget (is) jelent, szemben a kötelességgel, amely csupán arra kényszeríti az egyént, hogy az általa helyesnek vélt utasításokat, parancsokat, törvényeket stb. betartsa. A felelősség nem feltétlenül kényszerjelle-gű, míg a kötelességben mindig jelen van a kényszerűség mozzanata is. A túlzottan „lelkismeretes” ember magatartásának különféle indítékai lehetnek: leggyakrabban egyéni hajlam, de eredhet ez a magatartás a parancs megsze-géséből eredő büntetéstől való félelem-ből is. A pusztá kötelességet teljesítő személy, miután felismeri a vele szemben támasztott igények, elvárások köte-lező jellegét, mérlegelés nélkül hajlandó azoknak eleget is tenni. A kötelesség gépies teljesítése szellemi rövidlátásra vall. A kötelességet vakon teljesítő ember szellemi horizontján kívül marad a a körülmények, az indítékok és a követ-kezmények számbavétele, vagyis éppen azok az összvetők, amelyekre a felelős-ségteljes cselekvés épül. Amikor pedig bajba kerül, úgy véli menteni helyzetét, hogy kijelenti: „Nem tettem mást, csak a parancsot teljesítettem, tehát köteles-ségemnek tettem eleget.” Nyilvánvaló, hogy az ilyenszerű öngazolás, miközben mellőzni igyekszik a körülményeket, a felelősséget (felelősségrevonást) más va-lakire, esetleg más valamire próbálja át-hárítani. A parancsra tettem-szerű ma-gatartás lelki passzivitásról árulkodik; olyanszerű attitűd ez, amelyből egyaránt hiányzik az öntudatosság, az alkotó jel-leg és az emberi szabadság megvalósi-tására irányuló lelki szükség.

Miben különbözik a felelősség mint etikai kategória a büntetőjogban hasz-nálatos felelősségfogalomtól is? Különbö-zik elsősorban abban, hogy az igazság-szolgáltatásban a felelősség kifejezetten negatív jelentést kap, következmény formáját ölti. A büntetőjog természeté-ből adódik, hogy leszűkíti mind a fele-lősség, mind a kötelesség fogalomkörét, és jelentésüknek csak egy szűk pászmá-ját fogja be. Abbeli törekvésében, hogy a cselekvést a törvényesség medrébe te-telje és abban tartsa, a jogtudomány és -gyakorlat voltaképpen figyelmen kí-vül hagyja a filozófiailag értelmezett cselekvési szabadságot. De hogyha fi-gyelembe veszi is, bizonyos keretek kö-zé szorítja (jogok, kötelességek). Éppen ezért a joggyakorlatban a felelősség kér-dése csak akkor merül fel, amikor az ember megsérti az érvényben lévő jog-viszonyokat.

Felelősség és kötelesség közé azért sem tehetünk egyenlőségjelet, mert nem minden magatartás — legyen az cse-

lekvő vagy passzív — jár szükségkép-pen jogi következményekkel. De ez ko-rántsem jelenti azt, hogy a jog körét nem érintő, nem sértő cselekvésnek vagy tartózkodásnak ne lehetne vagy az egyént, vagy a közösséget — leg-gyakrabban pedig ezt is, azt is — ká-roslító következménye. Éppen ezért, aki közösségben él — márpedig mindnyá-jan abban élünk —, és megkárosítja azt, nem menthető fel a (jogi vagy erkölcsi) felelősség alól.

Felelősségről csak ott beszélhetünk, ahol szabadság is van.

Amikor az egyén érzelmileg-tudatilag azonosul teendőivel, az önként vállalt felelősség állapotáról (le goût de res-ponsabilité) beszélünk. A feladatok in-teriorizálása igen jelentős szubjektív mozzanatot alkotja az átfogó értelemben vett felelősségnek. Az az ember, aki elkötelezi magát valamely eszme mellett, felméri azt is, hol a helye és mi a szerepe az adott közösségben. Így lesz aztán a felelősség felismerésé-nek foka az egyén erkölcsiségének és implicite társadalmi értékének is kife-jezője.

A történelem fejlődésében a felelősség és a szabadság növekvő tendenciát mutat. Erkölcsi törvény az, hogy a kettő összhangban legyen. Az új társadalom építésének elkötelezett ember felismerve belső szabadságát, hozzáértő döntéseivel voltaképpen önmagát valósítja meg. Az emberközpontú társadalom építésének magasabb fokán, amikor a fele-lősségből eredő pozitív következmények részaránya jelentősen megnövekszik, a képességeket kell majd összefogni ah-hoz, hogy a humánium győzelmével vég-re az ember felnőjön önmagához.

KORA VALÓSÁGÁBAN GYÖKEREZVE (Steaua, 1975. 7.)

„Nem volna szükséges tudnunk a szellem nagy embereiről sem születésük, sem pedig haláluk időpontját. Ha az ember maga nem tudja, mikor hal meg, mi szükség ujjal mutatnunk szü-letése időpontjára?” — indítja magvas Apáczai-tanulmányát Aurel Şorobetea, s ezzel a bevezetővel már mindjárt jelzi is, hogy nem szokványos évfordulós meg-emlékezést fog nyújtani a továbbiakban.

Apáczai életét — rövid életét — gyorsan és vázlatosan tekintti át két bekez-désben (jó érzékkel emelve ki a rövid-ségében is tüneményes életút fordulópontjait), hogy a továbbiakban annál nagyobb teret szenteljen a korabeli er-délyi valóság ismertetésének-elemzésé-nek: annak a gazdasági, politikai és

szellemi „talajnak“, amelyből Apáczai egyénisége kinőtt, s amelyre eszméivel, egész munkásságával visszahatni óhajtott — a feudális kötöttségek enyhülése, a polgári fejlődés megindulása, az antiszkolasztikus szellemi szabadság kibontakozása irányában.

A kor nagy horderejű politikai és katonai eseményeit számba véve, a szerző felveti a kérdést: mit gondolhatott ezekről Apáczai? Művei csak általánosabb társadalmi-művelődéspolitikai és bölcseleti eszméit őrizték meg, s hogy a török birodalommal — és közben gyakran egymással — viaskodó európai népek sorsának konkrét alakulására hogyan reagált, e tekintetben mindössze saját feltételezéseinkre vagyunk utalva. A szerző, finom beleérzéssel, valószínűnek tartja, hogy a török hadak 1658-as erdélyi inváziója, a politikai égbolt beborulása siettetette az amúgy is meggyötört, érzékeny és beteg fiatal írástudó halálát.

Egy másik nyitott kérdés, amelyet a tanulmány szerzője felvet, s amellyel kapcsolatban szintén csak feltételezéseinkre hagyatkozhatunk: ismerte-e az anyanyelvű művelődés eszméjének erdélyi magyar úttörője román kortársát-eszmétársát, Simion Ștefan metropolitát, az 1648-ban Gyulafehérváron kiadott román nyelvű újtestamentum (*Noul testament de la Bălgrad*) szervező szerkesztőjét? Közvetlen találkozásukra, kapcsolatokra vonatkozóan nem maradt fenn írásos dokumentum, s az utókor csak azt tudja, ami egyébként fontosabb is a — valószínűnek tetsző — közvetlen ismeretségnél, hogy egy irányba törekvő szellemük igenis találkozott. „Jól meggondoljuk, hogy a szónak olyannak kell lennie, mint a jó pénznek, melyet mindenütt elfogadnak; azért a legjobb az olyan szót, melyet mindenki megért“ — írta Simion Ștefan, s ez a gondolat ikertestvére annak, melyet ugyanebben a korban mond ki a *Magyar logikátska*.

TEHETSÉG ÉS TÁRSADALOM (L'Express, 1975. 1251.)

Minden tizededik gyermek rendkívüli adottságokkal születik. A legfrissebb kimutatások szerint a zseniális gyerekek közül a lányok 33%-a és a fiúk 54%-a „kallódik el“ felnőtt korára. E hallatlan tehetségszóródás okait kutatja a Sorbonne-on Rémy Chauvin, az etológia professzora.

Saját bevallása szerint ezúttal is — mint a tudományban oly sokszor — véletlen vezetett a probléma nyomára. Chauvin professzor fiának kisiskolás ko-

rában volt egy osztálytársa, Charles. Rendkívüli gyermek volt, egyike azon keveseknek, akik ún. „integrális“ memóriával rendelkeznek. Az autóbuszban egyszer elolvasott lecke minden szava az emlékezetébe vésődött. Bámulatot volt képességei fejlődésének üteme is. Az iskolában minden tantárgyból s mindvégig első volt, messze maga mögött hagyva legjobb képességű társait is. Eredményeit Rémy Chauvin professzor „genetikai csodával“ magyarázza, minthogy Charles családi körülményei, életfeltételei a lehető legkedvezőtlenebbek voltak: apa nélkül nevelkedett, anyja mosónő, aki rendszerint késő este került haza a munkából, s addig Charles a lépcsőn ácsorogva-üldögélve várta. Tíz év múlva az egykori csodagyereket mint fáradt tekintetű, roskadt tartású, színtelen hangú fiatalembert látta viszont, amikor valamilyen szerény, kétkezi munkát igénylő állásért fordult hozzá. Az ő esete irányította a tudós érdeklődését a többi, hasonló sorsú zseniális gyermek kifulladására, s e csőd okaira.

Charles esetében a társadalmi-családi körülmények önmagukban is elegendők lettek volna a szellemi regresszióra. De mi történt Daviddal, aki egyéves korában beszélt, másfél éves volt, amikor anyja írógépéről megtanulta a betűket és olvasott, majd óvodás korában szó-tárba gyűjtötte egy maga teremtette nyelv szavait. Vagy Millie-vel, aki két éves korában kétezer szót ismert, kisiskolás korában nyolc nap alatt elolvasott egy tizenhárom kötetes regénytörténetet, s a hitetlenkedő felnőttek legagya-fúrtaabb keresztkérdéseire is kifogástalanul válaszolt? Mi lett Madeleine-ből, aki százig számolt hároméves korában, s még nem töltötte be a hatot, amikor egy délután, játékból a huszadik hatványra emelte a 2-t? Eltűnt ő is a névtelenek szürke tömegében.

Ellenpéldák persze vannak, sőt a jelenség természetéből következően ezek az ismertebbek, pontosabban: csakis ezek az ismert csodák. A közelmúltban az Orchestre de Paris világhírű pulpitusát Charles Munch, Herbert von Karajan, Solti György után egy harminckét éves fiatal ember, Daniel Barenboim foglalta el zeneigazgató-karmesteri rangban. Mozart, Mendelssohn, Borogyin példája közismert. Jeremy Bentham XVIII. századi angol filozófus már tízéves korában folyékonyan beszélt görögül és latinul. Egy évszázaddal később William Hamilton ír matematikus, a vektorszámítás megalkotója már ötévesen latinul, görögül, héberül írt és olvasott; kortársa, Stuart Mill nyolcéves korában előadott latinul, Caesar kommentárjait fordította és Euler matematikai

tételeit tanulmányozta. A különbség az, hogy ezeket a lángelemek gyermekkori felfedeztetésük kivonta az akkori oktatás szokásos menetéből, tehát saját, személyes képességeik szintjén, egyéni fejlődésük ütemében haladhattak.

Manapság kizárólag a művészi korárettséget fogadják el „szalonszépnek”. Ha egy rendkívül tehetséges gyermek görögül olvas vagy Eukleidészsel „szonglörködik”, mielőtt felsőbb osztályba lépett volna, afféle tudós majmocsának tekintik, s nem számíthat arra, hogy képességeinek megfelelő, különleges oktatásban részesüljön — állapítja meg Chauvin professzor. Holott már a múlt században Francis Galton angol biológus — a maga idején szintén csodagyerek — megvetette a korán jelentkező lángeleme tipológiájának alapjait, s megkísérelte tudományosan kidolgozni a zsenialitás eredetét és fejlődésmenetét. A legfontosabb munkát ezen a téren eddig Lewis Terman amerikai pszichológus végezte, 1956-ban bekövetkezett haláláig. Négyezer „csodagyerek” fejlődését követte lépésről lépésre. Megerősítette azt a tapasztalatot, hogy az emberi egyedek nem születnek azonos értelmi képességekkel, és arra a következtetésre jutott, hogy a környező világhoz való alkalmazkodás, a felfogás és alkotókészség született adottsága úgy épül, fejlődik, mint az izmok, tehát edzést, serkentést, „karbantartást” igényel, különben — akárcsak a kellőképpen nem foglalkoztatott izomszövet — elsorvad. A statisztika szerint a lakosság mintegy 3%-a tehetséges, és minden tízezredik személy születik rendkívüli képességekkel. A tesztrendszer, ez a sokat vitatott, eredetileg francia eljárás eddig a normatív képességvizsgálat egyetlen hozzávetőleg megbízható módja.

Terman intelligenciavizsgálata három csoportot különböztet meg. A tehetségesek értelmi hányadosa (Q.I.) meghaladja a 130-at. Belőlük lesznek a jó szakemberek. Testileg fejlettek, korán serdülnek, könnyen beilleszkedő, sikeres embereké válnak. Az alkotó típusúak Q.I.-je magasabb. Ritkán tűnnek ki tanulmányai kezdetén, inkább a serdülőkorban kezdenek ugrásszerűen fejlődni. Képzletgazdagok, nyugtalanok, a magányos tevékenységet kedvelik. Ma már feltételezik, hogy olyan nagy emberek, mint Leonardo da Vinci, Newton, Einstein vagy Pasteur ebbe a csoportba sorolhatók. A szupertehetségek riasztó jelensége robbantja a többiekre érvényes értékhierarchiát. Értelmi hányadosuk 170-nél kezdődik, gyakran a 200-at is meghaladja. Esetükben a tesztek csődöt mondanak, az ő értékükre nem érvényesek.

De miért siklanak ki, miért mondanak csődöt ők maguk? Egyes kutatók szerint a régi korok koraérett lángelemi közül ma sokan elvesznének. Chauvin professzor szerint a modern társadalom oktatási formái az előző nemzedékek felgyűjtötte tudásanyagot sajátíttatják el, s nem nyújtanak lehetőséget azok számára, akik járatlan utakon indulnának el. A szuperértelmes gyermek gyakran unatkozik az osztályban, akkor is, amikor társai alig bírják követni a tananyagot. Az iskola ezektől igyekszik szabadulni, s még a legszínvonalasabb tanintézetek is csak absztrakciókkal tömők öket ahe-lyett, hogy kreativitásukat fejleszteniék. A „normális” tanmenet kis rendzavaróit egyébként gyakran sorolják a problematikus gyerekek gyanús csoportjába (a szakorvosok szerint, nem is teljesen alaptalanul), ugyanis paradoxális módon nem kevésbé sebezhető, kiszolgáltatottak a szellemileg visszamaradottnak. Rendszerint testileg is törekenyebbek, kevésbé ellenálló az átlagnál. A főok mégsem ez. A „surdoué” nehézségei, a gyakori kudarc oka társadalmi és lélektani természetű — állapítja meg Rémy Chauvin; a vele szellemileg egy szinten álló felnőttekkel testi fejletlensége miatt nem tudja magát egyenrangú társként elfogadtatni; biológiai társai, korosztálya zavaró szellemi fölénye okán taszítja el; nem értik meg, őt pedig türelmetlenné teszi a többiek értelmi éretlensége. Konfliktusok sorozata vagy társatlanság az osztályrészüket, különb-voltuk büntetés. Sokan, akárcsak Charles, a szellemi öngyilkosságot választják, hogy beilleszkedhessenek abba a közegbe, amely nem kér a tehetségükből.

Chauvin professzor, aki eredeti szakterülete szerint az állatok magatartásának kutatója, megjegyzi, hogy a természet világában következetesen érvényesül az az elit-elv, amelyet a következetlenülül hasznelví társadalom mindinkább háttérbe szorít. Az emberiség közösségi érdeke valójában más távlatot igényel, és ez — mint minden távlati befektetés — türelmet, időt, pénzt. A Szovjetunióban az akadémgörödoki matematikai olimpiáson évről évre felfedezik, azon túl pedig különleges szakfoglalkozásban részesítik a legifjabb számtantehetségeket. Hasonló tehetségkutatással és intenzív foglalkoztatással biztosítják a fizikus-és kémikus-elit utánpótlását. Az Egyesült Államokban külön intézet létesült, ahol a zsenioktatás szakkadereit képezik ki. Maguk a rendkívül sokat ígérő tehetségek huszonkét egyetemen dolgozhatnak egyéni munkatér szerint.

„Kezdi megérteni — állapítja meg Chauvin professzor —, hogy a szupertehetség nem kevésbé értékes természeti

energiaforrás, mint azok az ásványi kincsek, amelyek körül ma a világ forog. Tíz év múlva ott lesz a gazdasági erő, ahol gondos az értelmi szelekció. Ez pedig idő kérdése.“

NAGY LÁSZLÓ FEGYELME (Népszava, 1975. 168.)

„Műveld a csodát, ne magyarázd!“ — mondja a költő, s gazdag életműve igazolja ezt az igényes ars poeticát, a felszólítás azonban természetesen nem akadályozhatja meg a kritikusokat, irodalomtörténészeket, hogy az ötvenéves Nagy László, „a csodát művelő költő“ titkát keressék. Hiszen Nagy László valóban „nem a részleteket alkotta újjá. Mindaz, amit az ötvenes évek eleje, közelebből a *Gyöngyszoknya* óta csinált, egyre határozottabb és tudatosabb formában, a költészet teljes világát érintette. Önálló költői jelrendszert teremtett, új nyelvet honosított meg; anélkül, hogy a mondattan, a szókapcsolatok rendjét szétdőlt volna, átformálta a nyelvszemléletet, a költői kifejezés jelentésánát. Ezt is úgy cselekedte, hogy megőrizte a szó súlyát; sőt vezérszavainak különös jelentőséget, komolyságot, ünnepi sugalmazást kölcsönzött.“ A Béla Miklós adta jellemzést (cikkének címe: *A csodát művelő költő*) a *Gyöngyszoknya*, a *Búcsúzik a lovacska*, a *Menyegző*, a *Zöld Angyal* szerzőjének a forrásokra utaló szavaival egészíthetjük ki; életének történéseit foglalva össze, nemrég így vallott Nagy László az ötvenes évek elejének költői gondjairól: „Ekkor már komolyan foglalkoztam a tagoló verssel. Bonyolult ritmusképeket szerkesztettem. Whitman, Apollinaire, Majakovszkij, de a Biblia is ösztökélt a nagyszabású lírai költeményre. Költői erővel, kemény metaforákkal menni az árság falai ellen. Ekkor szerettem meg újra Adyt.“ (*Életem. Új Írás*, 1974. 12.)

A *Népszava* jól szerkesztett mellékletének, a *Szép Szónak* ugyanebben a számban Czine Mihály közvetlen összehasonlítást is tesz: „Ady szolt valamikor ilyen magasból, jégbefagyott, forró szavakkal; a feltámadás szomorúságával — írja Czine a költő verseinek és versfordításainak új gyűjteményes kiadása kapcsán. — Az életből kikényszerültek élén tébolygó Ady, az első világháború éveiben, a *Halottak élén* verseiben.“ („*Levegőnyi nem szabad élve*“) Nem lemond-

dó, hanem az emberiségért perelő költőt idéz az irodalomtörténész, azt, aki „tűneményes szép“-et cselekedett: „káromkodásból katedrális épített. A sok kórtól gyötört modern lírát egy elementáris létezésélmény törzsére oltotta.“

Mint köztudott, „Nagy Lászlót a friss levegőhöz jutott nép küldte az irodalomba. Ennek a közösségnek az érzéseit fogalmazta. S főként azokét, akik ebből a közösségből a »fényes szellők« szárányán indultak, májusi kedvvel, s adtak majd halántékukat »korai dörverésre.«“ Juhász Ferenc, Csóóri Sándor és a köztudomány elhunyt Simon István nemzedékéről van szó, de nemcsak nagy tehetségű lírikusok nemzedékéről; „a prózában, a színpadon és a képzőművészetben is nagy indulások voltak; az epikában Sánta Ferenc és Szabó István, a színpadon Avar István, Soós Imre és Horváth Terike, a képzőművészetben Kondor Béla és Somogyi Árpád is rokon tájakról indult. A *Nyugat* s a harmincas évek óriásai után a század harmadik nagy nemzedékének ígérekett ez a sereg.“ (Czine Mihály: *Nagy László ötvenéves. Jelenkor*, 1975. 7.)

Ennek a nemzedéknek egyik beteljesítője, lírai törvényteremtője Nagy László, aki „a megőrzés, az átméltetés, a felhasználás gesztusait mindig fontosnak érezte; úgy tért a maga külön útjára, hogy nem vágta el a hagyomány kötelekeit.“ Idézzük újra — tovább — Béla Miklós elemzését: „Ösztönösségét letagadni nem lehet, de nem is szükséges, mert nem stilizálja át programmá, költői szereptudatának egyik alkotóelemeként engedi érvényesülni. Ami másképpen szólva annyit jelent, hogy érzelmei mohó, vad, hódító tombolását nem fojtja el, ám kiterjedésüknek szigorú határt szab. Fegyelmező, szabályozó erők működnek benne, a rendet és arányosságot fölöttébb becsüli, ennek tiszteletére inti József Attila, Bartók Béla példája is. Arányosságra törekvését azért érdemes külön nyomatékkal említeni, mert poétikai tudatosságára vet fényt: nemcsak a világot érzelmei át magába szívó képességét kellett kordában tartania; indulatai áramlását is mederbe kellett fognia. Hiszen egész életművét átszövi a fenyegetettség érzülete, a lét »az élet és halál határa« metszéspontján tűnik fel előtte, s ez a mélyről jövő szorongás, mely homályos sejtélemből meggyőződésévé kristályosult, előnti sötét jóslataival, de egyben erőstí benne a helytállás szigorát és hitét.“